

**NORSK
HÅNDVERKSINSTITUTT**
SENTER FOR IMMATERIELL KULTURARV

ÅRSRAPPORT

---

3. årsrapport

Av Boni Wiik, treskjærer
Stipendiat i håndverk ved Norsk Håndverksinstitutt
dato

Innhold

Innledning	3
Voksarbeider	5
Urnesportalen	6
«Olav fra Tyldal»	8
Eljarödmadonnaen	11
Døroverliggeren fra Kvåle	12
Stabbur i Telemark	15
Seminar i Stavanger	17
I de dype skoger nord for Kristianstad	18
I skogen i Röddinge	20
Bulhusprosjektet	21

Innledning

Jeg skal herved gjøre rede for hva jeg har bedrevet det 3. og siste året i min stipendiatperiode. Denne rapporten er skrevet to måneder før avslutningen av mitt prosjekt og inneholder derfor ingen ferdige konklusjoner, men må leses som en oppsummering av mitt tredje år av prosjektet så langt. Men her kommer en oversikt over hva jeg har syslet med så langt. I hvert fall det jeg husker. For veldig mye skjer, og prosjektene er mange. Jeg følger tråder og nøster i dem, og stadig svinger veien mot et annet hold enn jeg trodde den skulle, og dører åpner seg, inn i nye landskap.

De gjennomgående lange linjene som har fungert som rettesnorer gjennom stipendiatperioden er:

- Kan man forstå større helheter utifra å studere løsrevde fragmenter?
- Hvordan påvirker verktøy og materialer den ferdige gjenstand?

Disse spørsmålene forsøker jeg å besvare gjennom en kombinasjon av studier, og konkret praktisk arbeid. Det er ingenting som setter i gang tankekverna så godt som praktisk arbeid. Tja jo, kanskje bilkjøring og turgåing, men de fører også med seg en rastløshet, som det praktiske arbeidet ikke gjør. Når man arbeider praktisk så går verden videre, ting skjer samtidig med tenkingen. Det liker jeg godt.

Dette siste året fant jeg ingen hovedveileder. Veileder må man ha, men antakelig hadde jeg nå rotet meg så dypt inn i mine egne problemstillinger, at jeg kunne ikke komme på noen som før meg hadde rotet seg tilsvarende, eller lenger inn, i de samme landskapene.

Mine tidligere års veiledere var Professor emeritus Arne Emil Christensen, og Tømrer Hans Marumrud. Begge de to har fortsatt å være mine veiledere på frivillig basis. Gode mennesker som ikke syntes de fikk gjort nok for meg, innen den korte tilmålte tiden første og andre året, og som viser oppriktig entusiasme rundt det jeg surrer med. Jeg er dem evig takknemlig. Men løsningen siste året var i hvert fall en delveileder, som også har vært til uvurderlig hjelp innenfor et

av prosjektene mine, som vedrører gammel byggeskikk i Skåne. Tømreren og arkeologen Karl Magnus Melin.

Siden prosjektene som jeg befatter meg med går parallelt, og hverken har en ende eller begynnelse, hvilket jeg forstår nå, blir det håpløst med en kronologisk presentasjon av dem, så de kommer muligens litt hulter til bulter her, etter hvert som de dukker opp i hodet mitt.

Før verden blir luta lei av å høre klaging på koronaen, skynder jeg meg å skyte inn at mye av den reisingen jeg hadde planlagt de foregående årene måtte foregå nå i siste året. Jeg har på ingen måte rukket alt jeg la planer om, for tiden og arbeidsområdene måtte revurderes for å få mest mulig ut av disse fantastiske tre årene.

Her følger en oversikt over de studie og jobbreisene jeg kan komme på som har foregått dette siste året, og de vil bli satt inn i sine respektive sammenhenger nedenunder.

- Stavanger for å delta på seminar om treskjærerkunsten på 1600-tallet i den regionen.
- København for å besøke Nationalmuseet og spesielt undersøke skulpturen «Olav fra Tyldal».
- Lillehammer for å delta på stipendiatsamling, og atter en gang for å holde kurs på Bygningsvernkongressen 2022, og holde foredrag om Urneportalen for Fortidsminneforeningen.
- Telemark for å undersøke stabbur på Åmdals verk, og i Seljord.
- Løddøse museum for å studere et økseskaft fra 1200-tallet.
- Fresvik i Sogn på emneleting.
- Gransherad i Telemark på emneleting
- Rundtur på vestlandet, Vik, Voss, Agatunet, Eidsborg.
- Tyllidal på emneleting.
- De dype skoger nord om Kristianstad for å arbeide.
- Skogene i Røddinge og Eriksdalen på emneleting.

Voksarbeider

Jeg har også dette året arbeidet en god del med støpeformer i voks. Det er etter min oppfatning, en klar sammenheng i en del historisk gjenstandsmateriale mellom arbeider gjort i tre og i voks. Disse sammenhengene prøver jeg å forstå mer av. Voks brukes som medium for senere støping i metall, og er et materiale som ligger nokså langt unna treverket, hva fasthet, konsistens og muligheter angår. Voksen kan formes og settes sammen på helt andre måter enn treet kan, og er sånn sett ganske forskjellig, men den kan også skjæres, slik man gjør med tre, dog med helt annet verktøy, og grep. Fellestrekkene mellom de to mediene, gjør at støpte gjenstander i metall, og utskårne i tre, innimellom har noen slektskapsbånd. «Cire perdue» som metallstøping med voksmodell heter på fint, gir også den eksklusiviteten til gjenstanden, som man finner i trearbeider. Det finnes bare en av dem, produktet er unikt. Cire perdue betyr «forsvunnet voks». Når voksmodellen er formet, kan den bare støpes en gang. Den pakkes inn i en støpeform av leire, eller annet egnet materiale, for så og smeltes ut, slik at den gir plass til det hulrom som senere metallet skal fylle.

Jeg satte meg blant annet fore å lage noe som kunne ligne på skaftbeslagene til «Snartemo 2»- sverdet. Da disse beslagene nettopp har denne «skårede» kvaliteten som interesserer meg.

Snartemo 2. Et sverd fra folkevandringstid som ble funnet i en grav.

Jeg valgte å skjære gjenstandene i en hard type voks, i stedet for å «modellere» dem.

Det er såpass mye arbeid å lage en god voksmodell, i hvert fall for en uerfaren treskjærer, at jeg eksperimenterte med å gjøre arbeidet i flere steg, slik at man for eksempel kan støpe grunnformen i voks, før man skjærer ornamentikken, slik at om man skulle lage en til, så behøver man ikke begynne helt på nytt. Dette er arbeid som er spennende, men som jeg føler at jeg overhodet ikke har greie på, og som derfor også er veldig frustrerende å holde på med.

Urnesportalen

Fortidsminneforeningens prosjekt med å få gjenskapt Urnesportalen så autentisk som mulig prosessuelt, startet opp omtrent samtidig som jeg ble stipendiat, og har vært et gjennomgående arbeidsområde for meg de siste årene, ettersom det, så til de grader, lå nært opptil det hele stipendiatprosjektet mitt handlet om. Forstå fragmenter og prosessers påvirkning på produkter. Seneste

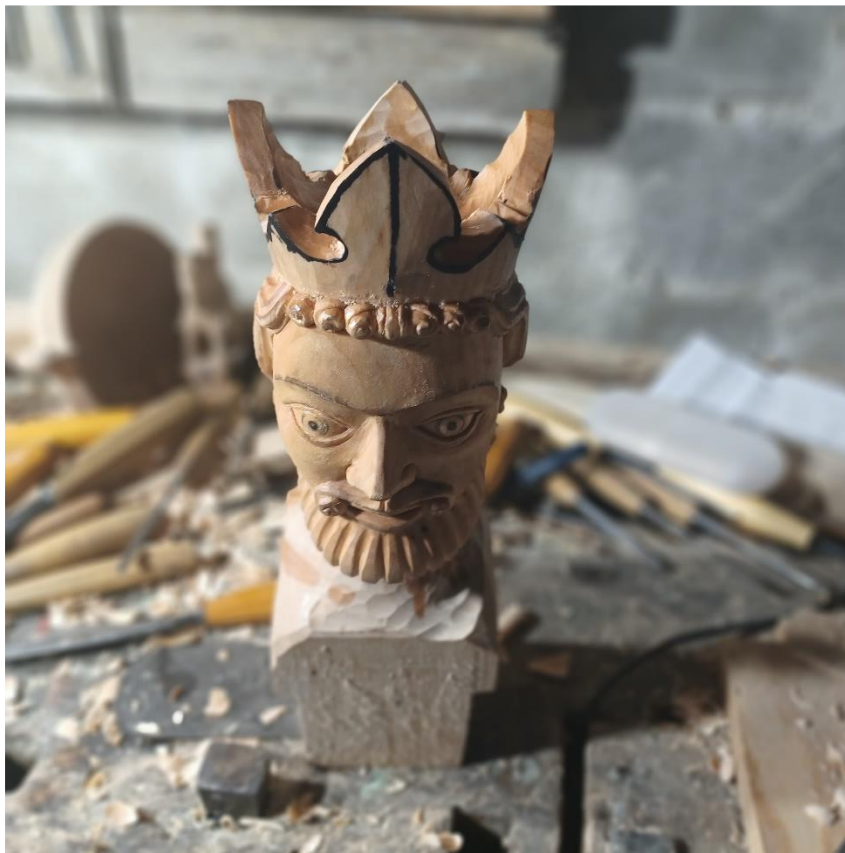
året var jeg blant annet i Fresvik i Sogn der et beist av en furu skulle felles, for å bli de ulike delene til portalen. To beitskier, en overligger og et dørblad. Man kan si mangt om prosessuelle gjenskapninger av historiske gjenstander som finnes. Felles for de fleste slike prosjekter er at, ettersom produktet skal ligne originalen mest mulig, vil det alltid gå på bekostning av autensiteten i framstillingsprosessen. Man må utføre arbeidsoppgaver i en annen rekkefølge, og man må tilpasse arbeidet, for å få fram likheten. Men selv det er interessant å forske på.

En rekke håndverkere er med i prosjektet, og tanken er at prosjektet skal føre til ny viten rundt Urnesportalen, og håndverk i sen vikingtid også.

«Olav fra Tyldal»

Olav fra Tyldal er en gotisk treskulptur fra 1200-tallet som er nokså godt bevart, og har mye polykromi igjen. Hovedgrunnen til at den er såpass velholdt, skyldes nok at den allerede på 1600-tallet ble fraktet til København, og gitt som gave til kongen der. En velsignelse for dette kunstklenodiet, men til fortvilelse for dagens Tyldøler. Den befinner seg nå på Nationalmuseet i København, og Tyldølene ønsker en kopi som de kan ha i sin kirke. Koronaen, satte en stopper akkurat da prosjektet var i startgroppen, men nå kan det forhåpentligvis rulle videre. I den forbindelse var jeg på Nationalmuseet og undersøkte skulpturen, og senere i Tyldal for å planlegge prosjektet, og lete etter et luggumt emne. Denne figuren er blant de få som er gjort i furu, på denne tiden. Kirkekunst på 1200-tallet i Norge er stort sett alltid gjort i eik. Men det finnes et knippe furuskulpturer, som kan se ut som er fra Trondheimsområdet. Et område som for øvrig ikke har mye eikeskog å skryte av. Jeg arbeider en del med å finne sammenhengene mellom disse furufigurene, og forhåpentlig kaste nytt lys over dette feltet innen middelalderkunst, gjennom det praktiske arbeidet jeg gjør.

Test på «speedskjæring» av gotisk hode uten forelegg.

Gavldrager.

Ett av de arbeidsområdene jeg så for meg skulle bli det virkelige hovedemne i stipendiatperioden var, praktiske og teoretiske studier rundt gavldrager, og annen eksteriørutsmykking på stavkirker. Og på sett og vis har det også blitt det, men jeg har ikke kommet så langt med det som jeg hadde ønsket, siden det ikke lot seg starte opp tidlig nok. (beklager dette atter en gang: pga koronaen.) Men til gjengjeld har jeg fått befatte meg med gammel byggeskikk generelt, og det har vært fruktbart, og på ingen måte bortkastet, da jeg har kunnet fordype meg i hele prosessen med husbygging, og alt henger sammen, det er en av hovedtesene mine.

Det finnes to gavldrager bevart fra middelalderen, tror man, det er en fra Borgund stavkirke, som nå befinner seg i de Heibergske samlinger, og en fra Lom stavkirke, som nå er på det lille museet ved siden av kirka. Jeg arbeider nå med å finne ut om det skulle la seg gjøre å dendrokronologisk teste disse hodene, ettersom de er gåtefulle. De er utført i Urnesstil, til tross for at all annen eksteriørutsmykking på begge disse kirkene, da de ble oppført, var utført i den senere romanske stil. Det behøver ikke bety at de er gjenbruk fra tidligere kirkebygg, det kan dreie seg om at visse bygningsselementer hadde «funnet sin form». Og det igjen reiser spørsmålet om de i så fall kan ha aner som strekker seg lengre tilbake gjennom historien enn urnesstilen gjør. Denne stilen står på skuldrene, og er barn av, tidligere stilarter. Dette arbeidet er i stor grad teoretisk, men jeg gjør også en del praktiske eksperimenter der jeg arbeider både med å bruke kjente stiltrekk og elementer, og med å la emner og verktøy, dvs de konkrete forutsetninger, få lov å bestemme hvordan tilsvarende hoder kan ha sett ut.

Gavldragen fra Lom. Et av de vakreste fragmenter vi har bevart i tre fra middelalderen.

Eljarömadonnaen

«Eljarömadonnaen» har også opptatt meg det siste året. Dette er en romansk skulptur muligens utført i lind, som befinner seg på Historiska museet i Lund. Figuren her antakelig nokså tidlig i sitt liv, blitt omarbeidet til en mannlig helgen, muligens Olav den hellige. Hennes lange fletter har blitt frisert til en kort pasjeklipp, og hennes bryster har også gjennomgått litt kirurgi. Hun har fått skjegg, og omarbeidet serken sin. I stedet for et Jesusbarn på fanget, har hun nok fått en øks i neven, men denne finnes ikke lengre. Jeg har hatt gode muligheter til å studere skulpturen nøye, og arbeider for tiden med utkast til hvordan hun opprinnelig kan ha sett ut.

Detalj bilde av den originale Eljarömadonnaen.

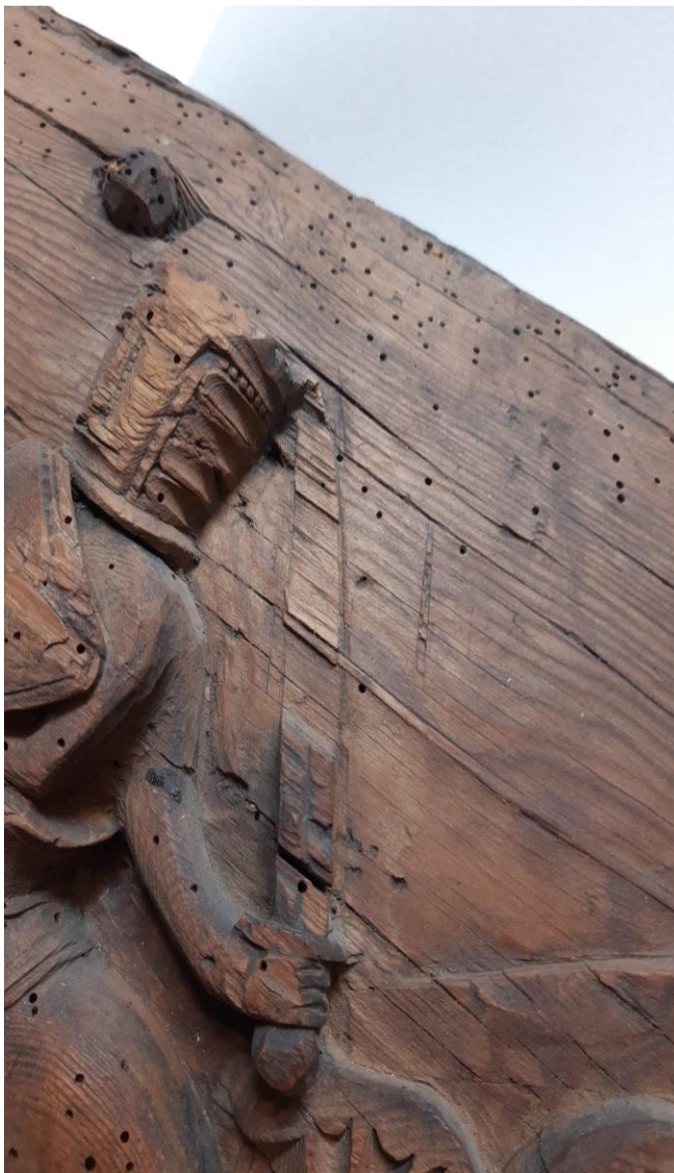
Lind ble hentet fra Kristinehof ekopark, et steinkast unna Eljaröd, og arbeidet er i gang med å lage en rekonstruksjon.

Døroverliggeren fra Kvåle.

Et fragment er bevart fra noe som antakelig har vært en fantastisk bygning på Kvåle gård i Sogndal. Et tømmerhus rikt utsmykket, og raffinert til fingerspissene av tømmermenn, malere og treskjærere. Døroverliggeren, som er, så vidt vi vet, det eneste som er igjen av dette huset, viser en blomsterprydet gotisk trepassarkivolt flankert av to riddere i harnisk, og med hevede sverd.

Treskjærerarbeidet er så fint og virtuost utført, at det har trollbundet meg så lenge jeg har drevet med treskjæring. Jeg undersøkte fragmentet tidligere i stipendiatperioden, og har dette året eksperimentert med å finne ut mer av hvordan denne har blitt til, gjennom praktisk arbeid, men også gjennom å følge huset i de skriftlige kildene. I den forbindelse dro jeg og min veileder Hans Marumsrud til Gransherad og fant et godt emne jeg kunne bruke til disse eksperimentene. Jeg har også skrevet en artikkel som kom på trykk i Sogn avis, angående dette arbeidet. Jeg har for øvrig skrevet mer utførlig om dette arbeidet på bloggen.

Detalj av skjæringa på Døroverliggeren fra Kvåle.

Dette arbeidet førte meg inn i en rekke eksperimenter, der jeg forsøkte å finne grensene for hva som lar seg skjære i furu. Furu er jo som kjent en nokså myk

tresort, med voldsom forskjell på vår-og sommerved, og er ikke særlig egnet for detaljer. Men hva om den bare er saktevokst nok og skikkelig tett?

150 årringer på fem cm. Da begynner det å swinge.

Stabbur i Telemark

Jeg var en tur i Telemark, for å studere utskjæringer på noen stabbur der. Blant annet ett på Åmdals verk. En så detaljrik og vakker skjæring en kan tenke seg. Dessverre ble den malt med gul plastmaling antakelig på 60-tallet, og er nå pill råtten, og står ikke til å redde.

Denne typen skjæring finnes det mye av i Telemark, og det er kanskje så vanlig der, at den har blitt litt oversett. Det burde gjøres et arbeid for å registrere og undersøke disse arbeidene nøyere. Kanskje av en håndverker?

Jeg var også en tur og så på en stabbursportale fra 1700-tallet, som uten tvil hadde utskåret Seljordsormen i ornemantikken. Dessverre mistet jeg alle bildene fra dette i en telefonkollaps.

Seminar i Stavanger

Jeg var på seminar i Stavanger som handlet om nye oppdagelser rundt treskjæringen til den legendariske Anders Smith, som er den store bruskarokkskjæreren på Vestlandet. Nye studier viste at mannen som har fått æren for å ha lagd interiøret i Stavanger domkirke, og et stort antall andre digre utsmykninger rundt om på Vestlandet, og i landet for øvrig, kanskje ikke var treskjærer i det hele tatt? Han var mest sannsynlig maler, eller i hvert fall hadde gjort noen enklere maleropdrag. Men ettertiden, spesielt hans ambisiøse sønn, som drev en imponerende klatrevirksomhet i datidens sosiale sfærer, skal ha sørget for at faren fikk æren for alt dette.

Oppdagelsene skal ha sprunget ut av en oppvakt museumshåndverkers studier av noe så enkelt som merker etter benkehaker på skulpturene. Michael Heng la merke til at benkehakene satte et avtrykk i figurene, likt et fingeravtrykk, og kunne med utgangspunkt i disse, i alle fall se ved hvilken arbeidsbenk de hadde vært utført.

Dette var, og er, et så fantastisk prosjekt. Det viser med en krystallklar tydelighet, i hvilken grad håndverkere, med sitt blikk, kan bidra i forskningen rundt historisk materiale. Jeg håper at det vil være mulig å forske videre i bruskarokkkunsten også etter at stipendiatet er over.

Benkehakemerkene viste for eksempel hvor mange oppspenninger de ulike utskjæringene trengte før ferdigstilling, kanskje også rekkefølgen og gangen i arbeidet. Materialuttak til de ulike skjæringene kunne vært studert. Fantes det noe hierarki i bruk av emner i forhold til de ulike delenes prestisje? osv osv. Jeg kunne fortsatt, men lar det være.

I de dype skoger nord for Kristianstad

Jeg ble invitert av min delveileder Kalle Melin, til å delta i hogging av taksperrer på tradisjonelt vis i Skåne. Hembygdsgården i Perstorp hadde dessverre blitt påtent, og nå skulle takkonstruksjonen rekonstrueres. Sammen med en fantastisk gjeng tradisjonshåndverkere hogde vi sperrer av fersk gran ute i skogen der trærne ble felt. Det var «Skånsk bilning» det handlet om. Firkanthøgging av tømmer med store assymetriske biler.

Samuel Nilsson i aksjon.

Torbjörn Einarson i aksjon.

I skogen i Röddinge

Til byggingen av den nye Gokstadskipkopien som foregår i Tønsberg i disse dager, ble jeg spurt om jeg kunne overse fellingene av en del svære eiketrær, som skulle foregå et steinkast unna der jeg bor, og om jeg kunne plukke ut emner til bordganger, spant og knær fra disse. Det er med vemod man ser slike giganter gå i bakken, men trøsten er jo at de materialene og verdiene som ligger i disse trærne, blir brukt til noe nyttig og bra. Det var noen spennende dager i skogen.

Trær som nesten ikke lenger finnes ...

Bulhusprosjektet

Dette prosjektet, som i utgangspunktet skulle handle om at jeg skulle ha noe å drive med, da koronaen satte inn, og verden holdt pusten, har vokst seg så stort, og blitt så omfattende, at jeg kjenner jeg sliter med å gi en rask oppsummering her. Det jeg kan si er at det fortsetter, og det blir bare mer og mer spennende og interessant. Kort fortalt fant jeg et hus som skulle rives og videre på dynga, jeg spurte om å få kjøpe rivningsmaterialet, og det var greit. Siden viste det seg at dette huset hadde uendelig mange historier å fortelle, om mange hus, om ulike måter å bygge på, og om en lang historie. Prosjektet er å få i hop et lite hus av vrakrestene, og å bruke fragmentene, og arbeidet med dem, til å lære.

Underveis i arbeidet.

Ellers kan mye av det jeg har arbeidet med leses om på bloggen, og mer kommer fortløpende. Jeg har også skrevet to artikler som har kommet på trykk dette året. Den ene, som ovennevnt, om Døroverliggeren fra Kvåle, i Sogn avis, den andre «Alt flyter» i Fortidsminneforeningens tidsskrift «Fortidsvern». Sistnevnte utgjør rapporten for det andre året av mitt stipendiatprosjekt.

Takk til deg som har orket å lese helt ned hit.